

En lleonès i gallego-portuguès es documenta un variant popular *bacelo*, *-cillo* (DCEC) que també degué existir en català amb un significat com 'bastó per batre', car d'ací deriva un verb rossellonès antic *esbaccellar*: «aja la dita lana a lavar ab aiga, cauda, e *esbesselar*, so és que la bata ab bastons», a. 1312 (RLR xxxix, 67).

CPT.: *Bacilliforme. Bactericida; bacterioscòpia; bacterio-* (*bacteriologia*, etc.).

BACÓ, subst., 'porc', 'conjunt de tota la carn magra o grassa d'un porc', mot català i en part occità i francès antic, que en la segona acc. és comú a aquestes llengües amb l'alt i el baix alemany antics i passa per ser d'origen germànic, des d'on s'hauria transmes a les llengües gallo-romàniques amb el sentit de 'penca o pernil de porc', i seria derivat del germ. occid. BAK 'dors o espatllam d'animal o de persona' (angl. i ags. *back*, a.-al. ant. *bab*); etimologia molt dubtosa, car és més versemblant que hi hagi ací dos mots d'origen divers, i que el nostre sigui més aviat d'origen pre-romà i pregermànic. □ 1.ª doc.: 1077, doc. rossellonès, *Hist. de Langd* v, 632.

És una escriptura de la seu episcopal d'Elna, on el mot apareix amb el sentit de '(un) porc mort'. Mot que apareix molt sovint en escriptors medievals i més en docs., des dels orígens: anys 1078, 1151, 1249, 1269, 1271, 1276, 1288, 1295, 1299, 1313, 1354;¹ també en Muntaner, en els *Costums de Tortosa* (ed. B. Oliver, 418). La major part d'aquests docs. semblen referir-se sigui a la cansalada d'un porc o a tota la penca d'aquesta, o bé més vagament a tot un porc mort o a carn de porc en general. N'hi ha, però, uns quants el context dels quals tant permetria referir-los a això mateix com a un porc que hom engreixa o ven, i algun que sembla referir-se clarament a la bèstia viva: «reebem de la nau d'En Bertran Cuc 72 *bacons*... a raó de 5 besants per *bacó*» (1269); Balari cita un cens de 1151 en què el mot català *bacons* correspon, tres vegades, al ll. *porcos*; en el doc. balaguerí de 1313 es tracta d'un *vachó esterribat*, animal que acaba d'estimar-se, per consegüent no es tracta de cansalada ni d'una penca de porc sinó d'una bèstia que corre pasturant.

En els exs. on trobem *bacó* amb el valor de carn, encara que el més freqüent és el *bacó de cansalada*, d'altres vegades es deu tractar més aviat de carn magra. En la tarifa de Puigcerdà, 1288, Alart el dona com a equivalent de *jambon*, un pernil sencer, que paga un diner de drets. D'un pernil es parla manifestament en la història picant que ens reporta St. Vicent Ferrer: «—Què us par de tal donzella? Yo he haüid ja plaer ab ella—. E hun altre dix: —Oo, yo hi vull haver plaer també—. E pus que lo *baquó* fo ençetat, a poch a poch ella se donà...» (*Sermons* II, 191.1).

En tot cas avui segueix viu el mot, aplicat a una cosa² i a l'altra.³ Com a nom del porc viu i adult *bacó* és un mot vivíssim en tota la meitat Sud del territori lingüístic: des del Baix Urgell i el Penedès fins

més enllà del Xúquer almenys. Amb gran vivacitat en la zona del Baix Ebre i del Maestrat: «Les mares dels *bacons*... als mercats s'hi haurien de posar taules de categoria... que tothom conega lo que és bo i lo que és dolent: taules per als *bacons* i taules per a les truges i verros», en *Espurnes de la Llar* del tortosí Vergés i Paulí, v, 109; oposat a *mortí*, ibid., p. 108.

A Alcora el *mercat dels bacons* és a la «Placeta de les Mosques o dels *Baconets*»; en les meves enquestes, vaig anotar (1961) *bacons* designant els animals vius, a Vinaròs, Vallibona, Vistabella, etc., i a un porc que hom acabava de sacrificar, a Ares del Mestre, etc. En un llibre d'ordenances del Camp de Tarragona, de 1752, es preceptua que «tot *bacó* que sia trobat en mala feta en casa altrí, pach...» (D. Recasens, *La Secuïta*, 61).⁴ Més o menys té la mateixa extensió *bacona* aplicat a la truja, que ens mostra el modisme valencià «pareixes la *bacona* d'Artana, sempre menjant i grunyint» (M. Gadea, *T. del Xè* I, 15). A les Illes en general el mot ha tendit a especialitzar-se en la bèstia morta o la seva carn (no sense certa ambigüïtat, cf. la dita mallorquina *si vols un moltó demana un bacó*).

De tota manera, en el català d'Eivissa, *bacó* és «cerdo vivo» (Pz. Cabrero, *Gloss.*), com veiem així mateix en els versos de Villangómez: «La gent que fa i no rondina, / l'acudit que va rodant, / el *bacó* que hom esbocina / i aquell alhotet vacant, / que al matí...» (*La Miranda*, 285). No hem de dubtar, però, que antigament *bacó* va designar (per més que no fos exclusivament) la bèstia porcina en general en tot el nostre territori lingüístic, altrament no es compendria l'aplicació de *bacó*, *bacona*, a la persona extremadament bruta, sigui com a substantiu i encara més com a mer adjectiu: ús general en tot el territori, en el cat. barceloní, central, empordanès, etc.; pot arribar fins i tot a aplicar-se a coses o almenys a idees abstractes (*li agraden els xistos bacons, plagasitats bacons, un saineit bacó*), amb el matís intensiu de brutícia intolerable, llorda, repugnant.

No és un mot romànic en general, ans desconegut en la major part de les llengües germanes; també l'ignora el castellà, sense excloure'n la llengua antiga ni els dialectes, encara que l'hàgim transmès nosaltres als murcians.⁵ Vers el Nord, en canvi, el mot s'estengué molt, sobretot a l'Edat Mitjana, per terres de França, encara que sempre degué tenir més vitalitat en el País d'Oc, i en particular a la zona adjacent a Catalunya, que no pas a la França septentrional; ja es comprèn així pel fet que avui sembla ser un mot del Llenguadoc i poc més (*TdF*). Força menys que en cat. abunda en les fonts medievals (Rayn. II, 165, *PDPF*, però res en el *PSW*). És cabdal, però, el fet que enllà del Pirineu no s'ha aplicat mai a l'animal viu, només «porc salé, lard d'un porc salé». El trobem ja en el S. XIII en una obra de la regió tolosana (*la Cansó de la Crozada*) i degué arribar fins al baixa Roine, si jutgem pel fet que el notari venaissí Senholt el recull en el seu *Derivator* de 1470 (Pansier,